

Transformace malých zoologických zahrad – vývoj trochu jinak

Zoologické zahrady a další typy chovatelských zařízení jsou sociálními konstrukty, které odrážejí vztah společnosti a přírody, člověka a zvířat. Tento vztah se mění, a tak se také podoba zoo proměňuje v kontextu a důsledku dalších změn, např. ekonomických, kulturních, vědeckých a technologických. Nejen odborná literatura se zpravidla věnuje pouze těm zoo, které jsou součástí mezinárodních asociací – vědecky vedeným zoologickým zahradám a akváriím. V Evropě jich je několik set. Dalších zoo různých podob, typů a významů však na starém kontinentě najdeme ještě více – v řádu tisíců. Jak se tedy dívat na proměny malých zoo v městských parcích? Jak se vyvíjejí? Jejich historie i současnost může být – např. z pohledu chovaných druhů – velmi cenným specifickým dokladem vývoje evropských zoologických zahrad. V tomto článku si představíme transformaci tří konkrétních případů ve Francii a v Německu.

Podoba všech sociálních konstruktů se mění s vývojem společnosti – vznikají, zanikají, mění svou podobu a částečně i náplň a cíle. Vztah člověka ke zvířatům se rovněž vyvíjí a jen za dvě století existence moderních zoologických zahrad prošel dramatickými změnami, stejně jako koncept zoo. Jejich funkce se stále rozšiřují a mění se priority. Moderní zoo přístupné veřejnosti vznikly v průběhu 19. století podobně jako divadla a muzea coby součást měst. Vedle zábavní role se přidaly věda a výzkum se vzděláváním. Ve 20. století byla zavedena role ochranná, která stále sílí, avšak nefiguruje osamoceně. Cílem nejprogresivnějších zoo je ochranný edutainment, v němž se jednotlivé funkce prolínají do zábavného vzdělávání s ochranným apelem na návštěvníky.

Vývoj kolekcí zvířat a zoo je tradičně vnímán jako evoluční: od menažerií přes

městské parky s klecemi a později i naturalistickými výběhy k ochranným institucím. Reálně je vývoj složitější – koevoluční. Navíc počet zoo ve světě s rostoucí urbanizací neustále stoupá. Na počátku 21. století se pohyboval mezi 5–6 tisíci, nyní se již udává asi 10 tisíc. Vznikají nové zoo mnoha typů a velikostí, např. veřejná akvária, terária, specializované ptačí parky, wildparky, tedy parky s chovy místních volně žijících druhů, nebo farmaparky s hospodářskými zvířaty. Zároveň však mnohé zanikly, jiné redukuji svou plochu, další ji podle možností rozšiřují. Mění se i spektrum chovaných a vystavovaných zvířat. V evropských zahradách založených v 19. století dochází k dlouhodobému poklesu počtu chovaných taxonů (Nekolný a Schneiderová 2023).

Dlouhou tradici s počátky v 19. století a na začátku 20. století mají i mnozí zá-

stupci specifické skupiny z hlediska plochy i počtu chovaných taxonů malých zoologických zahrad umístěných v městských parcích. O nich nejen odborná literatura zpravidla mlčí. V současnosti jsou typické především pro Francii, kde stejně jako ve většině západoevropských zemí představují nejvýznamnější zoo soukromé subjekty. Oproti tomu v postsocialistickém prostoru jsou klíčové zoo ve veřejném vlastnictví. Není to však tak, že by městské zoo v západní Evropě zcela chyběly, což dokládá i tento článek.

I když nemohou mít takové (nejen finanční) možnosti a ambice jako tradiční velké zoologické zahrady, nemělo by se na ně zapomínat. Jsou (nebo v době své existence byly) stále významnou součástí kontaktu člověka s přírodou, a mají mimo jiné značný vzdělávací potenciál. Navíc bývají často zakořeněny v místní kultuře – jsou důležité pro místní komunitu i pro pravidelné návštěvníky ze společenského hlediska. Mohou být důležitou součástí dětských vzpomínek i místem společných zážitků rodin a přátel. Jakým tedy prošly vývojem a jaká může být jejich budoucnost?

Historie a současnost tří malých zoo

Tři zoologické zahrady, na kterých si vývoj popíšeme, jsou přístupné bez poplatku, a to v městských parcích turisticky atraktivních lokalit. Osobně jsem je navštívil. Jde o francouzské Espace Animalier v Nancy (návštěva 2015) a Zoo de l'Orangerie ve Štrasburku (2022), a Zoo im Kurpark Cuxhaven v Německu (2017). V přehledových publikacích (zpravidla průvodcích po zoo v určitém státu) o nich najdeme zmínku spíše výjimečně. Přesto se jich podařilo několik dohledat, což doplňují internetové databáze druhů chovaných v evropských zoo Zootierliste (2023) a také databáze Zoo-Infos (2023) a Les Zoos dans le Monde (2023). Část údajů pochází též z dalších dostupných internetových zdrojů, často novinových článků. Rovněž se podařilo dohledat několik dobových pohlednic, které pomohly dokreslit dřívější podobu.

● Espace Animalier,

Parc de la Pépinière, Nancy

Nancy je historickým městem v Lotrinsku na východě Francie a jeho tři historická náměstí jsou zapsána na seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Bezprostředně na tuto památku navazuje Parc de la Pépinière o rozloze 21 ha. Jeho součástí je též zoo s plochou přibližně dvou hektarů, jejíž historie sahá až do 19. století. V r. 1889 generál Charles Brice nabídl městu několik ptáků, což vedlo k založení voliery s exotickými opeřenci v Pépinière. Z toho se vyvinul Parc zoologique, který byl v r. 2005 přejmenován na Espace animalier, v češtině něco jako zookoutek. Jde o typický příklad zařízení s úplnou proměnou druhové skladby od divokých druhů k domácím. Dřívější chov větších exotických taxonů byl postupně nahrazován místními a domácími zvířaty, kterým je areál schopen poskytnout lepší prostředí pro život. Ještě v r. 2014 zde žilo 164 jedinců zastupujících 54 taxonů. Malou zoo dnes obývají zejména savci, jako jsou králík, pony, osel domácí, koza lotrinská, koza kamerunská a ovce oues-

1 a 2 Parc de la Pépinière, Nancy, Francie. Památkově chráněný centrální výběh s umělou skálou (obr. 1) byl do r. 2020 využíván makaky jávskými (*Macaca fascicularis*, 2), v Nancy byli chováni 36 let. Exotické druhy dnes nahradila hospodářská zvířata.

3 Zoo de l'Orangerie, Štrasburk, Francie. Velká klec pro makaky tonkeánské (*M. tonkeana*), stav v r. 2022

santská, z ptáků holubi, kachny a husy. Proměna probíhá již delší dobu, ale v době diskuze o volně žijících druzích v cirkusech a podmínkách chovu zvířat v zoo ve Francii se stala tématem i pro místní radnici a tuto tradiční zoo. V listopadu 2020 bylo proto zastupitelstvem schváleno zrušení chovu všech zbylých exotických druhů a nahrazení domácími zvířaty. Důraz je kladen na ta místní – lotrinské kozy, kterýh hrozí vyhytnutí, nebo kury domácí plemene Meuse. Aktuální cíl tak spočívá v záchraně místních plemen a vzdělávání návštěvníků.

Největšího rozmachu došel areál od 60. let 20. století, kdy tu byly základem atraktivní velké a exotické druhy. Se zvyšujícími se požadavky na kvalitu podmínek chovu jejich přítomnost v Nancy skončila. Roku 1968 v zoo prokazatelně žili lamy, jaci, medvědi hnědí (*Ursus arctos*) Stanislas a Cora, klokan, dikobraz obecný (*Hystrix cristata*), vodní ptáci včetně kachen a labutí, krocani, bažanti, dále fenci (*Vulpes zerda*), malpy hnědé (*Sapajus apella*), u nichž se podařily odchovy, a dokonce pár lvů (*Panthera leo*) a šimpanzi (*Pan troglodytes*). Chována tu byla také puma (*Puma concolor*), která 6. září 1981 unikla z expozice. V r. 1999 ji pak nahradili králíci. Z dalších druhů, které se zde historicky objevily, lze zmínit krajtu, kajmana, vlka (*Canis lupus*), velblouda jednohrbého (*Camelus dromedarius*), emu hnědé (*Dromaius novaehollandiae*) a supu bělohlavého (*Gyps fulvus*). Mezi ptáky historicky či ještě nedávno chovanými stojí za zmínku pelikáni a dva druhy jeřábů (Zootierliste 2021).

Hlavním symbolem zoo byli dlouhodobě šimpanzi, kteří zde žili takřka půl století, v letech 1963–2012. Nejprve byl dovezen pár Jojo a Catherine, ale o rok později samice uhynula na respirační infekci.

Samec nadlouho zůstal sám. Až v r. 1984 došlo k dovozu dalších příslušníků druhu, Judith a Mamba. Judith žila s Jojem, zatímco Mambo byl umístěn separátně a zemřel o 11 let později. Roku 1998 ho vystřídal samec Victor. V novém tisíciletí nejprve uhynula Judith a poté byl Victor odvezen do lepších podmínek do Španělska (2006). Definitivní tečku za přítomností šimpanzů v Nancy (nikdy nedošlo k odchovu) znamenal úhyn samce Joja, který byl zdejší ikonou po dobu dlouhých 49 let. Svěho času šlo o nejstaršího šimpanze v Evropě – dožil se 60 let (narodil se r. 1951 ve Středoafričské republice). Dnes je jeho dermoplastický preparát vystaven v místním muzeu, stejně jako preparáty medvědů Stanisla a Cory.

Jako poslední ze „zásadních“ exotických zvířat tu skončili makakové jávští (*Macaca fascicularis*, obr. 2), pro které je v současnosti problém najít v evropských zoo umístění. Původní skupina 6 samců a 9 samic byla do Nancy dovezena ze švýcarské Zoo Basilej v r. 1984. Jejich přítomnost byla bezesporu významná, neboť po úhynu posledního šimpanze šlo o nejatraktivnější druh. Každý jedinec měl jméno, s čímž se ve velkých zahradách setkáváme zpravidla u slonů nebo lidoopů. Skupina byla chována ve výběhu s umělou skálou, který dříve sloužil medvědům. V prosinci 2020 byli makaci odvezeni do Natuurhulpcentrum Oplabbeek v Belgii. Památkově chráněný výběh (obr. 1) po těchto primátech převzaly ovce ouessantské. Do jiného zařízení byli v březnu 2021 převezeni i daňci, jejichž výběh obsadily lotrinské kozy. Nejexotičtějším zvířaty tak zůstávají pávi korunkatí (*Pavo cristatus*) žijící volně v parku.

● Zoo de l'Orangerie, Štrasburk

Dalším významným francouzským příkladem malé městské zoologické zahrady s kořeny v 19. století je asi hektarová zoo ve Štrasburku, v hlavním městském parku Orangerie (26 ha). Počátky se datují do r. 1895. Dlouhodobě nepříliš významné zařízení, z něhož byla za druhé světové války zvířata evakuována do pařížské zoologické zahrady ve Vincennes, zažila nejslavnější období v letech 1988–96. Došlo k výstavbě expozic, vybudování osvětové minifarmy a dovozu nových zvířat, kte-

rých tu chovali až 70 druhů. Zoo začala chovat i mnohé vzácné a ohrožené druhy, mezi savci např. kočku krátkouchou (*Priornailurus bengalensis euptilurus*), lemura Sclaterova (*Eulemur flavifrons*) a l. tmavého (*E. macaco*), lišku pouštní (*Vulpes rueppellii*), antilopu jelení (*Antilope cervicapra*) nebo klokana dama (*Notamacropus eugenii*). Od 80. let 20. století zde žila velká skupina ohrožených makaků tonkeánských (*M. tonkeana*, obr. 3) ze Sulawesi, kteří tvořili obdobu tlupy makaků jávských z Nancy. Z ptáčích taxonů lze zmínit čápa východního (*Ciconia boyciana*), nesyta indického (*Mycteria leucocephala*), bažanta Edwardsova (*Lophura edwardsi*), jeřába královského východoafričského (*Balearica regulorum gibbericeps*) nebo plameňáka chilského (*Phoenicopterus chilensis*). Chováno tu bylo i několik párů tetřeva hlušce (*Tetrao urogallus*) pro repatriační projekty ve Vogézách (Zootierliste 2023). Zoo se stala také součástí evidence světových zoologických zahrad a akvárií v ročence International Zoo Yearbook.

V r. 2012 schválená rekonstrukce osvětové farmy hospodářských zvířat, během níž historickou budovu doplnily moderní stavby i velká voliéra, byla dokončena až v r. 2020. Expozice v původní části rychle zastarávaly. Od r. 2013 docházelo k občanským aktivitám podporujícím uzavření, nebo obecně k diskuzím o dalším směřování této tradiční městské zoo. Na nutnosti rekonstrukce panovala shoda mezi radnicí a provozujícím spolkem. Ve hře však bylo několik variant včetně zaměření jen na regionální druhy zvířat. Zoo v tu chvíli chovala asi 50 druhů volně žijících živočichů a asi 10 plemen hospodářsky využívaných zvířat. V červnu 2021 bylo městem rozhodnuto o přeměně celé zoo na vzdělávací park pouze s hospodářskými zvířaty. Hned 31 chovaných druhů volně žijících zvířat bylo postupně od jara 2022 do jara 2023 odváženo do jiných institucí s lepšími podmínkami. Největší problém nastal s umístěním makaků tonkeánských, kteří zahradu opustili v dubnu 2023. Už 5. srpna 2022 však byla po stížnostech lidí na úbytek zvířat zoo uzavřena pro veřejnost. V nové podobě by mělo být zařízení k dispozici od letošního roku.

● Zoo im Kurpark Cuxhaven

Západní okraj ústí Labe do moře je nejsevernějším bodem německé spolkové země Dolní Sasko. Jen několik set metrů od něj se v Döse, místní části města Cuxhaven, nachází pětihektarový lázeňský park (Kurpark Döse) s malou zoo. Její příběh je trochu jiný než u předchozích dvou případů, přesto v něčem podobný. Park byl budován v letech 1935–36 a i vznik chovatelské expozice se datuje do tohoto období. První zvířata sem přivezli námořníci. Za druhé světové války byla převezena do zoologických zahrad v Hannoveru a Hamburku. V r. 1954 vznikla Společnost přátel lázeňského parku (Gesellschaft der Freunde des Kurparks) a stavy zvířat se začaly opět zvyšovat. Rolf Stelly (1963) ve svém průvodci po západoněmeckých zoo zaznamenal i zdejší areál s tím, že zaujímá plochu 0,43 ha a skládá se z nádrže pro tuleň a Louky mořských ptáků (Seevogelwiese). Z tehdy chovaných druhů zmiňoval plameňáky, racky, tereje bílé (*Morus bassanus*), volavky, jeřáby, pelikány, a dokonce alkouna z rodu *Uria*. Plameňáky na rybníku zachycují i dobové pohlednice. Dříve tu byl chován také tučňák brýlový (*Spheniscus demersus*, Zootierliste 2021).

Aktuálně zoo stále zabírá plochu asi 0,4 ha, na což v parku navazuje Kachní rybník s informačními tabulemi – dříve s plameňáky, dnes hlavně se zcela volně žijícími vodními ptáky. Webová stránka zařízení snad proto uvádí plochu 1 ha. Ačkoli web zoo ještě v r. 2021 zmiňoval na 50 druhů zvířat ve 250 jedincích, již Dirk Petzold a Silke Sorge (2012) uváděli jen 25 druhů ve 150 exemplářích s tím, že v předchozích letech byla druhová skladba silně redukována.

V současnosti jde spíše o ptačí park než všeobecnou zoo. Výrazně převažují zejména místní druhy – např. výr velký (*Bubo bubo*) a vzhledem k poloze bezprostředně u Severního moře také bahňáci jako vodouš rudonohý (*Tringa totanus*), ústříčnick velký (*Haematopus ostralegus*), tenkozobec opačný (*Recurvirostra avosetta*). Za zmínku stojí kajka mořská (*Somateria mollissima*), kterou tu je možné pozorovat i volně na moři. Největší raritou byli po desítky let terejové bílé (obr. 4), kteří se zde dokonce

4 a 5 Terej bílý (*Morus bassanus*, obr. 4) a expozice tučňáků Humboldtových (*Spheniscus humboldti*, 5), Zoo im Kurpark Cuxhaven, Německo. Snímky L. Nekolného

úspěšně rozmnožovali. V Cuxhavenu je vystavovali minimálně od 60. let 20. století, protože druh zmiňuje již R. Stelly (1963). Původně velká kolonie se však výrazně zmenšila. Pro mořské ptáky jsou nyní k dispozici dvě velké voliery, z nichž jedna byla dříve i průchozí.

Největší lákadlo pro návštěvníky představují tučňáci Humboldtovi (*S. humboldti*, obr. 5), jejichž veřejné krmení se koná každé odpoledne. Skupina však čítá jen několik málo jedinců (na konci r. 2017 jich bylo 6, každý měl jméno) a odchovy jsou vzácností – po r. 2003 se podařily jen v r. 2018. Z exotických druhů nechybějí zebříčky pestré (*Taeniopygia guttata*), hrdličky chechtavé (*Streptopelia roseogrisea*) nebo papoušci – např. mníšek šedý (*Myiopsitta monachus*), amazoaňan modročelý (*Amazona aestiva*), společnou expozici obývají andulky vlnkované (*Melospitacus undulatus*) a domácí morčata. Ze savců jsou dále chovány veverky, ovce ouessantské a drápkaté opice tamarini pinčí (*Saguinus oedipus*), kteří odchováni i mláďata.

Některé druhy mají dlouhou tradici chovu, ale také tady je patrná zásadní proměna skladby zvířat. Historicky tu žili i větší savci – tuleni, kteří byli k vidění právě už na samém počátku existence zoo.

V r. 1963 bylo chováno hned 8 tuleňů obecných (*Phoca vitulina*) a jeden tuleň kuželozubý (*Halichoerus grypus*). V r. 1976 zde vznikl bazén, který využívali až do r. 2009, kdy byl ukončen chov posledních tří samic. Web zoo sice ještě v r. 2021 uváděl, že je bazén prázdný a čeká se na finance pro jeho rekonstrukci a obnovení chovu, ale původní stavba již byla zasypána. K jedinému odchovu tuleňů došlo v 90. letech 20. století. V r. 1981 se tu krátce objevila samice tuleň kroužkovaného (*Pusa hispida*) žijícího v polárních oblastech. Tento druh patřil přitom v historii evropských zoo k chovaným naprosto výjimečně (Zootierliste 2023).

Závěrem

Některé malé zoo mají velmi dlouhou tradici srovnatelnou s významnými evropskými zoologickými zahradami, některé dokonce i delší. Tato zařízení dokládají, že k proměnám nedochází jen u velkých a vědecky řízených zoo. Často z nich postupně změnou náhledu na potřebné životní podmínky zmizela velká a exotická zvířata jako velké šelmy, lidoopi, jiní velcí primáti nebo ploutvonožci. Malé městské zoo s exotickými taxony se, jak ukazují příklady z Francie, mohou změnit ve farmaparky zaměřené na domestikovaná zvířata. Popularita farmaparků přitom po celé Evropě stále roste, vznikají další nové a chov zvířat na „babiččiných dvorcích“ je stále častější i v největších zoologických zahradách (Živa 2021, 5: CLV). Ve vysoce urbanizované společnosti mají takto zaměřené expozice značný význam pro vzdělávání a osvětu městského člověka, zvláště dětí. Rolí je i ochrana dnes již málo využívaných, vzácných plemen hospodářských zvířat.

Je zřejmé, že tlak veřejnosti a volební programy politiků mnohdy neumožňují na malých plochách chovat divoké druhy. Ale uchování oázy se zvířaty ve městech je velmi důležité. I tyto malé zoo mohou mít své ikonické obyvatele (makaky, tučňáky), kteří by ve velkých zoologických zahradách byli jen jedním z mnohých. Zároveň lecky vystavují vzácné chované druhy (např. tereje nebo zmíněné ohrožené, často jen regionálně vyšlechtěné domestikované taxony). I tímto způsobem mohou přispívat k ochraně přírody i našich dějin a regionální identity. Pro doplnění uvedme, že několik případů zaniklých zoo v městských parcích na českém území je zmíněno v časopise Historická geografie (Nekolný 2023). Šlo však především o zoo specializovaných chovatelských spolků.

Zoologické zahrady mohou měnit své zaměření a základní podstatu, i když se nacházejí stále na stejném místě. Jsou spjaty s vývojem společnosti a s historií svého města. V určité podobě ji v sobě nesou dále rovněž v dobách, kdy už kvůli tlaku společnosti nemohou vystavovat tak atraktivní živočichy. Cíle a charakteristiky se mění, aby mohly nadále existovat. Jinak jim hrozí zánik, což u malých zoologických zahrad platí dvojnásob.

Seznam použité a doporučené literatury je uveden na webové stránce Živa.

